

OYBEKNING “NA’MATAK” VA NABI XAZRINING “QOYA USTIDA EMAN” SHE’RLARINING QIYOSIY TAHLILI

Barno Xasanova Yusupovna
ORCID: 0009-0006-5795-1538
xasanovabarno482@gmail.com
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX asr o‘zbek va ozarbayjon adabiyotining yirik namoyandalari Oybek hamda Nabi Xazri ijodidagi tabiat lirikasi qiyosiy-tipologik aspektda tahlilga tortilgan. Xususan, Oybekning “Na’matak” va Nabi Xazrining “Qoya ustida eman” she’rlari orqali mualliflar qo‘llagan markaziy obrazlar (na’matak va eman), qoya makonining poetik vazifasi hamda falsafiy-estetik g‘oyalar ochib berilgan. Tadqiqotda tabiat manzarasi shunchaki peyzaj emas, balki inson ruhiyati, bardoshlilik, vaqt oqimi va hayot davomiyligini ifodalovchi ramziy-estetik kod ekanligi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Qiyosiy adabiyotshunoslik, Oybek, Nabi Xazri, “Na’matak”, “Qoya ustida eman”, poetik obraz, qoya, ramz, falsafiy lirika, antropotsentrik model

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE POEMS “NA’MATAK” (ROSEHIP) BY OYBEK AND “QOYA USTIDA EMAN” (OAK ON THE ROCK) BY NABI KHAZRI

Barno Khasanova Yusupovna
ORCID: 0009-0006-5795-1538
xasanovabarno482@gmail.com
Kokand State University

Abstract: This article presents a comparative-typological analysis of nature poetry in the works of Oybek and Nabi Khazri, prominent figures of 20th-century Uzbek and Azerbaijani literature. Specifically, through the poems “Na’matak” by Oybek and “Qoya ustida eman” by Nabi Khazri, the study examines the central images employed by the authors (the rosehip and the oak), the poetic function of the rocky setting, and the underlying philosophical-aesthetic ideas. The research scientifically establishes that the depiction of nature serves not merely as a landscape, but as a symbolic-aesthetic code representing the human spirit, resilience, the passage of time, and the continuity of life.

Keywords: Comparative literature, Oybek, Nabi Khazri, “Na’matak”, “Qoya ustida eman”, poetic image, rock, symbol, philosophical lyricism, anthropocentric model

Kirish. Insoniy tuyg‘ular (sevgi, nafrat, ayriliq, hayot mazmuni, o‘lim va erkinlik) va jamiyatdagi ijtimoiy muammolar hamma xalqlar uchun umumiy va bir xil bo‘lgan. Inson ruhiyatining qonuniyatlari dunyoning qaysi chekkasida bo‘lmasin mushtarakdir. Sharq adabiyotidagi ruhiy va g‘oyaviy yaqinlik, adabiy muloqot tarzida aytilgan fikrlar, qiyoslar adabiyotimiz tarixida ko‘plab uchraydi. Bu holat ijodkorlarning dunyoqarashi, falsafasi yoki poetik tafakkur tarzi bir xil darajada yetilganini bildiradi. XX asrning o‘rtalarida o‘zbek va ozarbayjon adabiyotida tabiat tasviri oddiy peyzaj yaratish vositasidan ko‘ra kengroq poetik vazifani bajara boshladi. Tabiat hodisalari inson ruhiyati, hayotning murakkabligi, bardoshlilik, go‘zallik, vaqt va mavjudlik haqidagi falsafiy qarashlarni ifodalovchi ramziy-estetik obrazlarga aylandi. Oybekning “Na’matak” she’rida tog‘ bag‘rida shamolda tebranayotgan nozik na’matak markaziy obraz bo‘lsa, Ozarbayjon shoiri Nabi Xazrining “Qoya ustida eman” she’rida qoyalar orasidan o‘sib chiqqan eman asosiy poetik timsolga aylangan. Birida - nozik gul, ikkinchisida - baquvvat daraxt. Ammo ikkala obrazning poetik mohiyatida bir mushtarak nuqta bor: og‘ir va murakkab muhitda hayotni davom ettirish. Har ikki she’rning tashqi mavzusi - tabiat. Ammo tabiat bu asarlarda maqsad emas, balki insoniy mazmunni ochuvchi vositadir. Oybek she’rida na’matak qattiq qoyalar fonida namoyon bo‘ladi. Bu qarama-qarshilik juda muhim: nozik gul va vahshiy toshlar bir makonda mavjud.

*...Quyoshga ko‘tarib bir savat oq gul,
Viqor-la o‘shshaygan qoya labida,
Nafis chayqaladi bir tup na’matak...*

Bir qaralganda, na’matak obrazi nozik, mayin, shamolda tebranuvchi, quyoshga intiluvchi va qoya bag‘rida yashovchi tabiat mo‘jizasi sifatida tasvirlanadi. Shu bilan birga na’matak - noziklikning o‘zlik emasligini ko‘rsatadigan poetik timsol ekanligiga e’tibor qaratish lozim. Nabi Xazri she’rida esa eman qoya ustidagi hayot sifatida tasvirlanadi. Shoir uni oddiy daraxt sifatida emas, vaqt sinovidan o‘tuvchi mavjudlik timsoli sifatida ko‘rsatadi. Demak, ikki shoirning tabiatga murojaatidagi umumiy jihat - tabiat manzarasini inson va hayot haqidagi fikrga aylantirish.

*Tog‘ boshida viqor-la turibdi eman,
Yorib chiqibdi-ya, qoya toshini.
Poyidan arimas erta-kech tuman,*

Ko‘kda bulutlarga urar boshini. Nabi Xazrida eman qoya bag‘ridan o‘sadi, uzoq vaqt davomida yashaydi, fasllarni boshdan kechiradi va tabiatning turli holatlariga dosh beradi. Shuning uchun eman obrazida mustahkamlik, ildiz, vaqt va avlodlar

davomiyligi ma'nolari kuchayadi. Oybek hayotning kuchini nozik gul orqali, Nabi Xazri esa ulkan daraxt orqali ko'rsatadi. "Qoya" obrazi - ikki she'rda ham poetik makon vazifasini bajaradi. U shunchaki geografik manzara emas. Oybekda qoya qattqlik, to'siq va sinov muhitini bildiradi. Na'matak ana shu qattiq muhit ichida o'zining nafisligini saqlab qoladi.

*Mayin raqsiga hech qoniqmas ko'ngil,
Vahshiy toshlarga ham u berar fusun.
So'nmaydi yuzida yorqin tabassum...*

Nabi Xazrida qoya vaqt, makon va hayotning sinov maydoni sifatida talqin qilinishi mumkin. Eman qoya bag'rida ildiz otishi orqali tabiatning o'zi bilan kurashmaydi, balki uning bir qismiga aylanadi.

*Faqat tabiatga yoz kelganda, u
Uyg'ongan uyqudan tog'lar-la birga.
Jarlikdan yuksalgan tosh makonda u
O'sibdi qoyada bahor-la birga.*

Shunday qilib, qoya ikki she'rda ham qarshilikni bildiruvchi obraz, ammo uning qarshisidagi poetik timsol turlicha: Oybekda qoya va na'matak o'rtasida noziklik va qattqlik qarama-qarshiligi, Nabi Xazrida esa qattqlik va bardoshlilik uyg'unligi yuzaga keladi. Ikki she'rning eng chuqur umumiy jihatlaridan biri - tabiatning antropotsentrik talqini, ya'ni tabiatga insoniy xususiyatlarning yuklanishidir. Oybek na'matakni raqsga tushayotgan, quyoshga gul tutayotgan, tabassum qilayotgan tirik mavjudot sifatida tasvirlaydi. Natijada na'matak insoniy ruhning poetik modeliga ko'tariladi. Nabi Xazrida esa eman vaqtni boshdan kechiruvchi mavjudot sifatida gavdalanadi. Uning urug'dan niholga, niholdan daraxtga aylanish jarayoni inson umrining bosqichlarini eslatadi. Umumiy poetik model: Tabiat → obraz → insoniy mazmun → falsafiy xulosa. Bu ikki she'r o'rtasidagi muhim farqlardan biri vaqtning poetik idrok etilishidadir. Oybekda vaqt ko'proq lahzaviy xarakterga ega. O'quvchi tog' manzarasi, qor, shamol, quyosh va oq gulning ayni damdagi uyg'unligini ko'radi. Na'matak ayni damda gullamoqda. Nabi Xazrida esa vaqt ko'lami kengroq. Eman obrazi urug', nihol, daraxt, yillar va avlodlar davomiyligi kabi vaqt zanjirini yuzaga keltiradi. Shu sababli Oybekning poetik nigohi go'zallikning lahzaviy porlashiga, Nabi Xazriniki esa hayotning davomiyligiga qaratilgan. Ikki she'rning g'oyaviy asosida hayotga intilish, bardoshlilik, go'zallik va tabiatdan saboq olish kabi tushunchalar mavjud. Na'matak qoya bag'rida ham gullaydi. Eman qoya ustida ham o'sadi. Demak, tabiatdagi og'ir sharoit hayotning rivojlanishini to'xtata olmaydi. Na'matak - nozik, lekin sinuvchan emas. Eman - kuchli va ildizli. Bu ikki xil obraz orqali bardoshlilikning ikki poetik modeli yaratiladi. "Na'matak"ning tagqatlamida ijodkor shaxs va murakkab muhit munosabati haqida ramziy ishoralar mavjud. Na'matakning quyosh tomon gul tutishi go'zallik, ijod va ruhiy qarshilik ma'nolarini uyg'otadi. "Qoya ustida eman"da

esa urg‘u ko‘proq hayotning davomiyligi, vaqt, tabiat va insonning mavjudlik haqidagi mushohadasiga ko‘chadi.

*...Qutirsa-da, shamol, bo‘ron yovsirab,
Qoyada ulg‘ayib qilmoqda huzur.*

Shunday qilib, Oybek na‘matak orqali noziklik, go‘zallik va ichki bardoshlilikni; Nabi Xazri eman orqali ildiz, vaqt, umr va hayot davomiyligini poetiklashtiradi. Oybek she‘rida rang va harakat kuchli: oq gul, kumush qor, shamol, quyosh, yulduz kabi obrazlar matnga tasviriy-plastik va musiqiy xususiyat beradi. Nabi Xazri matnida esa o‘lish, vaqt va mavjudlik tushunchalari kuchliroq. Tabiat unsurlari orqali inson umrining davomiyligi va hayotning ma‘nosi haqida falsafiy mushohada yuzaga keladi. Buni shoir jonlantirish, metafora, tashbeh, epiteta, qarama-qarshilik, ramz va peyzaj kabi vositalardan mohirona foydalanish orqali mukammallik darajasini ta‘minlaydi.

Oybekning “Na‘matak”ida kompozitsiya markazida bitta obraz turadi: tog‘ manzarasi → na‘matak → uning harakati → tabiat bilan uyg‘unligi → falsafiy umumlashma. Nabi Xazrining she‘rida esa kompozitsiya hikoyaviy-falsafiy rivojga yaqin: qoya → eman urug‘i → uning o‘lishi → tabiat bilan munosabat → vaqt → bugungi holat → hayot haqidagi xulosa. Shuning uchun Nabi Xazri she‘rida vaqt kategoriyasi kompozitsiyani birlashtiruvchi vositaga aylanadi. Oybek she‘rida lirik qahramon tabiatni hayrat va estetik zavq bilan kuzatuvchi pozitsiyada. Na‘matakning tashqi ko‘rinishini tasvirlash bilan birga unga ichki munosabat ham bildiriladi. Shu sababli peyzaj psixologik peyzajga aylanadi. Nabi Xazrida esa kuzatuvchi nigoh asta-sekin falsafiy mushohadaga aylanadi. Shu jihatdan Oybek - estetik-psixologik kuzatuvchi, Nabi Xazri esa falsafiy mushohada qiluvchi lirik subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Ikki she‘rni bitta poetik formula orqali ifodalash mumkin: Qattiq tabiat + tirik o‘simlik = inson hayotining poetik modeli. Oybek: qoya + na‘matak → noziklikdagi kuch. Nabi Xazri: qoya + eman → ildizdagi kuch. Oybek uchun gulning nozikligi uning kuchsizligi emas, aksincha, qattiq muhitdagi go‘zallikning yashab qolishi ruhiy bardoshlilik ifodasidir. Nabi Xazri uchun esa emaning ildiz otishi - vaqtni yengib, hayotni davom ettirish g‘oyasini kuchaytiradi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ikki she‘rda tabiat lirikasining ikki modeli mavjud. Oybek - antropotsentrik-psixologik model: tabiat → na‘matak → inson ruhiyati → ijodkor qismati. Nabi Xazri - falsafiy-ekzistensial model: tabiat → eman → vaqt → hayot → inson mavjudligi. Bu ikki modelning umumiy nuqtasi inson va tabiatning ajralmasligidir. Ikki shoir bir xil tabiat hodisasidan ikki xil falsafiy xulosa chiqaradi. Oybek nozik gul orqali ichki bardoshlilik va go‘zallikni, Nabi Xazri esa eman orqali ildiz, vaqt, umr va hayot davomiyligini ifodalaydi. Qiyosiy jadval:

Qiyos mezon	Oybek - “Na‘matak”	Nabi Xazri - “Qoya ustida eman”
Markaziy obraz	Na‘matak	Eman

Asosiy makon	Togʻ, qoya, qorli tabiat	Qoya, togʻ, tabiat
Yetakchi mazmun	Goʻzallik va hayotga intilish	Bardoshlilik, yashash va vaqt
Ramziy qatlam	Noziklikdagi kuch, ruhiy bardoshlilik	Ildiz, vaqt, umr va davomiylik
Poetik xarakter	Tasviriy-plastik, musiqiy, psixologik	Falsafiy, dinamik, vaqtga yoʻnaltirilgan
Asosiy qarama-qarshilik	Nozik gul ↔ qattiq qoya	Hayot ↔ vaqt; daraxt ↔ qattiq muhit

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, Oybekning “Naʼmatak” va Nabi Xazrining “Qoya ustida eman” sheʼrlari tabiat tasviri asosida inson hayoti va ruhiyatini anglashga qaratilgan ikki poetik tajribadir. Ularni birlashtiruvchi asosiy jihatlar: togʻ-qoya makonining markaziyiligi; tabiatning insoniy mazmun kasb etishi; oʻsimlik obrazining ramziy xarakteri; qiyin muhitda hayotning davom etishi; goʻzallik va bardoshlilik gʻoyalarining uygʻunligi; jonlantirish, metafora, tashbeh va epitetlarning faol qoʻllanishi; peyzajning falsafiy mazmunni ochishga xizmat qilishi. Asosiy farq shundaki, Oybek naʼmatak orqali noziklik, goʻzallik va ichki bardoshlilikni; Nabi Xazri eman orqali ildiz, vaqt, umr va hayot davomiyligini poetiklashtiradi. Bu ikki obraz tabiatning oddiy manzara emas, balki inson va mavjudlik haqidagi falsafiy fikrni ifodalovchi poetik kod ekanini koʻrsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oybek. Mukammal asarlar toʻplami. - Toshkent: Fan, 1978.
2. Xazri N. Tanlangan asarlar. - Boku: Azerneshr, 1985.
3. Karimov H. Oʻzbek adabiyotida qiyosiy tahlil tamoyillari. - Toshkent: Akademyashr, 2020.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslik lugʻati. - Toshkent: Akademyashr, 2013.